

VEISZ BETTINA

Ráday, a nagypapa

I. Gedeon unokáinak a neveléséről

A 18. század utolsó harmadában két Ráday unoka, III. Pál és III. Gedeon töltötte gyermekkorát a nagypapánál, I. Gedeonnál Pécelen. A jelen dolgozat ennek a neveletésnek a részleteit kutatja, amelynek vezérfonalát az alábbi elvekkel lehet összegezni: a gondozás elavult hagyományainak szükséges megtörése, illetve a felvilágosult nevelés értékeinek transzgenerációs átörökítése. Jelen tanulmány főként a családi levelezés és a Ráday-könyvtár¹ állománya alapján tekinti át a Pécelen töltött gyermekkor (1769–1781) nevelési gyakorlatát.

Ráday II. Gedeonnak, az unokák édesapjának életútját, levelezését követve egyértelműnek tűnik, hogy egyik legfőbb céljaul tűzte ki családja bárói, majd grófi rangra emelését. Ennek érdekében idejét a családi birtok igazgatása mellett állami hivatalok megszerzése, kapcsolati hálójának minél szélesebb kiépítése, illetve a főrangúak körébe való bekerülés foglalta el. Amikor épp nem Bécsbe szólították ügyei, akkor Ludányban élt feleségével, Fáy Zsuzsannával. Ez az életvitel nem juttatott kellő időt arra, hogy saját maga biztosítsa és felügyelje gyermekeinek gondos nevelését, így fiai, III. Pál és III. Gedeon már egyéves koruk körül a Pécelen lakó nagyszülők, a költő, irodalompártoló és könyvtáralapító Ráday I. Gedeon és Szentpéteri Katalin gondozásába kerültek.

A családi levélváltásokban szereplő Palyiska, az idősebbik unoka (Pécel, 1768. március 31. – Pest, 1827. január 22.) gimnáziumi éveit Pozsonyban kezdte, majd Pesten folytatott jogi tanulmányokat. Ifjú korában az eperjesi kerületi tábla ülnöke lett, majd 1821 és 1827 között a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka volt. Nagypapájához hasonlóan aktívan támogatta a magyar nyelvű színjátszás ügyét. Kezdetben a Kelemen László-féle első hivatásos társulat pártfogója volt, majd a budai színház igazgatója lett. Életrajza, főként jelentős színházi tevékenysége okán, jól dokumentált. Gidácska, az ifjabbik unoka személyéről a szakirodalom csekély és ellentmondásos adatokkal szolgál, némely genealógiai lajstrom pedig nem is adja. Születési idejét a családi levélváltások alapján hozzávetőlegesen 1772 őszére, esetleg decemberére datálhatjuk.² III. Gedeon Pozsonyban tanult, majd bányatanácsosként

¹ A továbbiakban a Ráday-könyvtár említése során a Ráday I. Gedeon korabeli péceli könyvgyűjtemény állományára utalok, nem pedig a Ráday Könyvtár budapesti intézményére.

² II. Gedeon 1772. július 27-én kelt levelében nem ír a legifjabb Gedeonról, csak „Palyiskáról” (Ráday II. Gedeon levele Szentpéteri Katalinnak, Pécel, 1772. július 24., *Ráday I. Gedeoné Szentpétery Kata levelezése*, Ráday Gyűjtemény, a továbbiakban RGy. C/64–9 132. sz.). 1772 októberében a szülők a nagyszülőknél vannak, ám nem esik szó a kisdedről (Ráday I. Gedeon levele Szentpéteri Katalinnak, Dab, 1772. október 7., RGy. C/64–9 117. sz.). II. Gedeon azonban 1773. január 4-én már e sorokat jegyzi:

tevékenykedett. 1793 és 1797 között a dunántúli, 1797-től a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka volt. Fiatalon és utód nélkül halt meg.³

I. Gedeont unokái születésének idején nem terhelték jelentős mértékben a családi birtok kezelésének az ügyei, ennek feladatát ekkor már fiára bízta. Ezáltal megadatott számára a lehetőség, hogy a kisdetek péceli nevelését személyesen kísérelje figyelemmel. Az évek során igen szoros kapcsolat alakult ki a „Nagy Atyó”, Palyiska és Gidácska között. Szentpéteri Katalin I. Gedeon „vallomását” továbbította a távol lévő szülőknek: „Kepen az ket kis fijatok igen frisen vagynak es nevezetes es mindenek elöt igen kedves Gedeonkatokkat anyira szereti az Uram hogy tegnap ara fakadot hogy ugy Kezdem szeretni hogy meg ilyen idös koraban sohais ugy Gyermeket nem szeretem mint eztet ahogy szeretem”.⁴ A kötődés az unokák részéről is kölcsönös volt; sokatmondó III. Gedeon levele, amelyben hírt adott bátyjának nagypajuk betegségéről: „Nagyon megváltozott minden, ki hitte volna, hogy leveletem ilyen szomorúan zárom. Nagyapa, aki több, mint apánk, betegen fekszik.”⁵ Az ifjak a levélváltások tanúsága szerint igyekeztek „alázatos tiszteletükről” biztosítani I. Gedeont, szeretetüket féltő aggodalommal, ajándékokkal kimutatni és a nagyapai büszkeségre méltónak lenni: „Edes Kedves Nagy Atyam Uram! En Kedves Nagy Atyám Uram levelét Atyai inteseivel együtt vettem fiui szeretettel és nagy örömmel, ’s alazatosan köszönöm kegyes Atyai inteseit Kedves Nagy Uram Atyámnak. En azokat tellyes tehetségem szerint igyekezem be tölteni.”⁶ III. Pál idézett levelében fellelhetők a korabeli levélírás tanult panelei, ám a családi levélváltások vizsgálata során csupán a nagyszülők és az unokák leveleiben érzékelhető a tisztelet retorikai tanúságtételei mellett ilyen fokú nyelvi intimitás és erős érzelmi töltet. Az idős Gedeon életmódja, világlátása minden jel szerint követendő mintaként szolgált az unokáknak, számukra példakép volt a nagyapa. A teljes hozzáférhető levelezés alapján valószínűsíthető, hogy az unokák az ő mintáját próbálták másolni a tanulmányokban való jeleskedés, a könyvgyűjtő szenvedély és enyhén szólva sem mellékesen a színház pártolásának a terén.

Az ifjak péceli nevelkedésének ideje 1769 és 1781 közé tehető. Pál egyéves kora körül⁷, Gedeon pár hónaposan került a péceli környezetbe. Rövidebb megszakításoktól

---

„Mind az kett kis Fiatskajink /: kik is már alusznak :/ hala az Ur Istennek igen egessegessek” (Ráday II. Gedeon levele Szentpéteri Katalinnak, Pécel, 1773. január 4., RGy. C/64–9 133. sz. – Amennyiben feltételezzük, hogy az anya, Fáy Zsuzsanna a korabeli szokást követve a szülést megelőzően a nagyszülőkhöz utazott, a kisded világrajövetelét 1772. június és december közötti időszakra tehetjük, a látogatás dátuma szerint valószínűleg október tájékán).

³ A szakirodalom halálának idejét 1797-re datálja, ám a Ráday Gyűjteményben őrzött levelei ezt cáfolhatják.

⁴ Szentpéteri Katalin levele Ráday II. Gedeonnak, Pécel, 1774. augusztus 2., RGy. C/64–9 384. sz.

⁵ Ráday III. Gedeon levele Ráday III. Pálhoz, 1788. április 24., – BEREZC Ágnes, LÁNGI József, *Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban*, Bp., Műemlékek Állami Gondnoksága, 2003, 68.

⁶ Ráday III. Pál levele Ráday I. Gedeonnak, Pozsony, 1781. dec. 3., RGy. C/64–8, 2096. sz.

⁷ Szentpéteri Katalin levele Ráday II. Gedeonnak, Pécel, 1769. április 24., RGy. C/64–9 376. sz.

eltekintve gyermekkorukat itt töltötték egészen a pozsonyi gimnáziumi évek kezdetéig. Az elválás idején Pál tizenhárom, Gedeon pedig kilencesztendő.

Az unokák nevelésének metódusáról a levelezés mellett a Ráday-könyvtár korabeli állománya is támpontul szolgálhat. I. Gedeon tudatos, eruditus és nem reprezentációs gyűjtő volt, kötetei nem csupán főúri státuszszimbólumokként, hanem mindig valamilyen konkrét céllal kerültek be a könyvtár tételei közé. A Ráday-nevelés kérdésének vizsgálatakor megkerülhetetlen és lényegi lépés áttekinteni, hogy az unokák péceli tartózkodása idején milyen pedagógiai, orvostudományi kötetek lehettek a nagyszülők, nevelők hasznára az unokák gondozásában.

A 18. század elmosta a határvonalat pedagógia és az orvostudomány között. A nevelés egyik alappillére lett a gyermek egészségének, testi fejlődésének az elősegítése. I. Gedeon péceli könyvtárának mennyezetén a tudományok isteneinek freskói köszöntik a látogatót. A költészet, retorika, grammatika, teológia, történelem, filozófia, jogtudomány, matematika mellett az orvostudomány képviselője is jelen van: „a kigyós botot, az orvostudomány jelképét tartó nőalak pedig éppen receptet nyújt át egy kis amorettnek, körülötte lombikok és tégelyek sorakoznak”⁸

A könyvtáralapító Rádayt barátai és megbízott intézői rendszeresen tájékoztatják a könyvpiac híreiről, a készülő kiadásokról. Az ágensek, az ügyintézők hetente küldik számára a kereskedők és az aukciók katalógusait, amelyekben I. Gedeon megjelöli a megvásárolni kívánt könyveket.⁹

Ráday jól láthatóan felismerte, hogy az önállósuló, fejlődő tudományok milyen jelentős mértékben hatnak az orvostudomány alakulására. Érzékelte, hogy alapos tudományos jártasság szükségeltetik a kortárs orvosi szakirodalom összeválogatásához, így ennek feladatát a kellő ismeretekkel rendelkező tudós emberekre bízta. A péceli könyvtár orvostudományi szekciójának bővítésében többek között Bod Péter, Nagy Sámuel¹⁰ és Weszprémi István segédkezett.

Ráday a tudománytörténetileg jelentős kötetek beszerzéséért nem sajnált semmilyen anyagi áldozatot. Könyvbeszerzőinek segítségével igyekezett mindig az első kiadással gyarapítani könyvtárát. Ritkább esetben csak akkor döntött az újrakiadás mellett, ha az bővebb, javított kiadás volt.¹¹

⁸ ZSINDELY Endre, *A péceli Ráday-kastély*, Bp., Képzőművészeti Alap, 1959. 19.

⁹ SEGESVÁRY Viktor, *Egy magánkönyvtár a XVIII. században (Ráday Pál és Ráday Gedeon a magyar kultúra szolgálatában)*, Bp., Ráday Gyűjtemény Évkönyve I., 1956, 17.

¹⁰ Nagy Sámuel I. Gedeon fiának, II. Gedeonnak volt a nevelője. Megbízatását követően külföldön orvosi tanulmányokat folytatott. Figyelemmel kísérte és beszámolt I. Gedeonnak a bécsi könyvaukciókról, a könyvtár számára beszerezte a kívánt tudományos köteteket.

¹¹ Ráday I. Gedeon Nagy Sámuel közreműködésével vette meg az újkori anatómia megalapozójának, Vesaliusnak munkáját (*Opera omnia anatomica et chirurgica*, Leyden, 1725, ára: 21 fr. 15 kr.). Ráday tudatosan a második kiadásában kívánta beszerezni a kötetet, ugyanis annak változata Herman Boerhaave, a jeles németalföldi orvostanár szerkesztésében jelent meg. Ráday a második kiadás indoklásáról a kötet előzéklapján tett emlékeztető megjegyzést: „1° kiadás a Bázeli 1543. Ez a legjobb

A könyvtár állományáról a 18. század utolsó éveiben vagy a századelőn készült katalógus szerint 145-re tehető az orvostudományi munkák száma, ennek mennyisége 236 kötetet jelentett. A művek között 26 régi nyomtatvány szerepelt, és 7 igen ritka kiadás. A szekció becsült értéke 4583 forintra volt tehető.¹²

A 18. század folyamán Európa-szerte megfigyelhető a természettudományok előtérbe kerülése. A korábbi, tradíciókötött gondolkodás megkérdőjeleződni látszott. Az ország drasztikus egészségügyi állapotai, a gyakori járványok, az orvoshiány és a gyógyítási metódusok kezdetleges volta hívta életre a közegészségügy mielőbbi rendezésének a szándékát.¹³ Az orvoshiány általános volt az országban;¹⁴ egy 1747-es kimutatás szerint számos vármegye nem rendelkezett sebésszel, a gyógyítást kuruzslók, javasasszonyok, szerencsésebb esetben borbélyok végezték.¹⁵

A században előtérbe kerül a gyermeknevelés kérdésköre. A nevelés forradalma Angliából terjed át a kontinensre. Locke után Rousseau elvei is közismertek lesznek Európa-szerte. Hazánkba a nevelés elvei a német racionalizmus eszméivel kiegészülve jutottak el. Kiemelten hangsúlyossá vált a testi nevelés, ugyanis Locke és Rousseau elvei alapján csak az egészséges gyermek alkalmas a tudás elsajátítására. A nevelés előszakaszának, amely a tizenkettedik életévig tartott, elsődleges feladatává vált a gyermek egészségének a megalapozása. Úgy vélték, a tanulást ekkor még nem szabad egyetlen és fő feladattá tenni.¹⁶

Hazai viszonylatban a 18. század első feléig nem beszélhetünk az orvoslás témakörébe tartozó számottevő irodalmi műről. A század közepe táján azonban a magyar gyógyítók a házi orvoslás hasznos tanácsait nyújtó tanítókötetekkel próbálták növelni tevékenységük hatósugarát.¹⁷ A medicina témakörét taglaló kötetek kevéssé voltak kitéve a cenzúra önkényének, mint a társadalomtudományi vagy a szépirodalmi művek.¹⁸ Így a század közepétől sorra jelentek meg az újdonságnak számító magyar nyelvű

és legteljesebb” – SOMKÚTI Gabriella, *Ráday Gedeon bécsi könyvbeszerzője, Nagy Sámuel (1730–1802)*, Magyar Könyvszemle, 84(1968), 2. sz., 157.

¹² PRUZSINSZKY Pál, HAMAR István, *A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának multja és jelene*, Bp., 1913, 33.

¹³ Európában 1620 és 1760 között világra jött 400 millió ember fele nem lépte át a huszadik életévét – CHAUNU, Pierre, *A klasszikus Európa*, Bp., Gondolat, 1971. 343.

¹⁴ A 18. század második felében szabályozzák először az orvosi, gyógyszerészi, szülésznői gyakorlatot. Az országban elsőként ekkor indul el az orvosképzés. Az első nyilvános akadémiai jellegű orvosképző intézmény 1769-ben Egerben nyitja meg kapuit Esterházy Károly egri püspök kezdeményezésére, majd ugyanebben az évben Mária Terézia leirata alapján a nagyszombati egyetemen orvosi kar jön létre. (VIDA Mária, *A Ráday könyvtár orvostörténeti jelentősége a XVIII. században*, Orvostörténeti Közlemények, 1972, 64–65. sz., 61.)

¹⁵ FRIEDRICH Ildikó, *XVIII. századi magyar nyelvű kiadványok a gyermek ápolásáról és neveléséről*, Orvostörténeti közlemények, 1975, 73–74. sz., 34.

¹⁶ FRIEDRICH, *i. m.*, 35.

¹⁷ DEMKÓ Kálmán, *A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig*, Bp., Dobrowsky és Franke, 1894, 465.

¹⁸ FRIEDRICH, *i. m.*, 28.

ismeretterjesztő, felvilágosító, népnevelő szándékú kötetek, amelyek a felvilágosodás jegyében már leszámolnak a népi hiedelmekkel, babonákkal.

Az egyre inkább fejlődő orvostudomány már nem csupán a tünetek kezelésére koncentrálnak, hanem olyan tanácsokkal is szolgál, amelyek a betegség megelőzésére irányulnak, ezáltal tanítanak az egészség megőrzésére. A korszak jeles orvostudományi képviselője, Weszprémi István Descartes szavaival összegzi ezt az alapelvet: „az egészség megőrzése a legfőbb jó, s minden egyéb jó alapját képezi, hisz a szellem annyira függ a temperamentumtól és a szervekben rejlő hajlamtól, hogy épp ezért csak az orvostudományban kell keresni azt az eszközt, amely az embereket bölcsőbbé teheti”.¹⁹

A gyermekek ápolását, nevelését taglaló tanácsadó művek a felvilágosítás, a segítségadás szándékával íródtak. Csapó József a *Kis gyermekek isputalja* című kötetében ezekkel a szavakkal szólítja meg olvasóit:

Mag[y]ar Hazámhoz, és Felebarátomhoz tartó igaz szeretetem indított azért erre, hogy magyar nyelven irván, ki-botsátám e' kis munkámat, mellyben közel száz féle nyavalyáit a' Csetsemőknek, mellyek születesektől fogva harmadik Esztendeikig rajtok uralkodni szoktanak elől számláltam, 's mintegy egyenként le-rajzolván, olly féle Orvosságokkal-is azok eránt tanátsöl lenni kívántam, melly szerint, kivált falukban es pusztákon a' szegény Emberek az ő nyomorgó kis gyermekeiknek, könnyen fel-található, és el-keszithető hasznos házi orvosságokkal is segítséül lehessenek.²⁰

A gyermekek nevelését tekintve a Ráday-könyvtár állományának egyik példánya különös figyelmet érdemel. Weszprémi István²¹ *A kisedded gyermekeknek nevelésekről*

¹⁹ WESZPRÉMI István, *Bevezető tanulmány* = Uő, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*, I. köt. Bp., Medicina, 1958, XX. 1.

²⁰ CSAPÓ József, *Kedves Olvasó (előszó)* = Uő, *Kis gyermekek isputalja*, Nagykároly, 1771, 5.

²¹ Weszprémi István (1723–1799), a korszak orvostudományának kiemelkedő képviselőjeként polihisztor életformát folytatott: jártas volt az orvostudományokban, emellett pedagógus, költő, irodalmár, bibliográfus, filozófiai érdeklődéssel. Tanulmányainak első tíz évét Debrecenben végezte, ahol Maróthy György, Szilágyi Sámuel, Hatvani István voltak a tanárai. Weszprémi 1752-ben indult el külföldi tanulmányújtára. Orvosi fakultáson tanult Zürichben, Utrechtben, Oxfordban, Cambridge-ben. Tanulmányai mellett átvizsgálta az egyetemek nyilvános és a kollégiumok magánkönyvtárait. Az oxfordi könyvtárban találkozott Locke pedagógiai művével („Treatise of education” – Some Thoughts Concerning Education, 1693.) – KÓTAY Pál, *Weszprémi István (1723–1799)*, = WESZPRÉMI István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza, Elsőszáz*, ford. KÓVÁRI Aladár. 1. köt., Bp., Medicina, 1960, 6), amely nagy hatást tett rá, és későbbi műveinek is vezérfonalul szolgált. 1755-től Londonban folytatta az orvosképzést. Itt két félévet töltött az egyetem bábaképzőjében, szülészeti oklevelet kapott (SZÁLLÁSI Árpád, *Weszprémi István [1723–1799] és kora*, Debrecen, Debreceni Orvostudományi Egyetem, 1995, 11), és ismereteket szerzett a gyógyítás társadalmi kérdésköréről: szociálhigiéné, iparegészségügy, munkásvédelem, pestis- és himlőelleni oltás (TÓTH Béla, *Orvosírók Debrecenben a 18. században*, Déri Múzeum, Irodalmi Tár, K.X.95.4. 1–2., 9–10). 1756-ban Utrechtbe visszatérve szerezte meg az orvosdoktori címet. (SZELESTEI N. László, *Weszprémi István [1723–1799] és orvostörténeti műve*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979, 526.) Weszprémi *Bába mesterségre tanító könyv* címmel 1766-ban Debrecenben adta ki az első magyar szülészkönyvet. A munka az első bécsi orvosi iskola szülészorvosának, Johann Henrik Crantz művének magyar nyelvű fordítása, Weszprémi azonban olyan mértékben dolgozta át a munkát a hazai viszonyok ismeretében, beépítve londoni tapasztalatait is, hogy a szakirodalom nem csupán fordításnak, hanem önálló műnek tartja.

való rövid oktatás²² című munkájának tanácsai a Ráday-levelezés alapján a péceli időszakban, az unokák nevelésében napi gyakorlattá váltak.

A kutatás során dilemmát okozhat, hogy a vizsgálati periódus, azaz az 1760-as évek vége és az 1780-as évek közötti időszak táján valóban a péceli könyvtár polcain volt-e az illető Weszprémi-kötet? Kiadási éve és beszerzésének ideje nem vezeti-e tévútra a gondolatmenetet? Az állományba kerülés időpontjának megállapításakor támpontul szolgálhat számunkra az I. Gedeon által ekkortájt alkalmazott Jakob Müller²³ kompaktori jegyzéke.²⁴ A győri könyvkötő lajstroma, a poszesszori bejegyzések és a Ráday Könyvtár által végzett stíluskritikai vizsgálatok alapján valószínű, hogy az elemzett mű már ez idő tájt is I. Gedeon tulajdonában volt.

Weszprémi orvostörténetileg kiemelkedő munkájának²⁵ előkészületei, a magyarországi és erdélyi orvosok életrajzi adatainak gyűjtése során fordult segítségért Ráday I. Gedeonhoz. 1769. január 22-én kelt levelében így fogalmazott: „Bizonyos relatiobol ugy érttettem, hogy az Ur egyebb foglalatossági között, mostan a' Medicusoknak irási körül szemlelődik [...]”²⁶

A szakirodalom ellentmondó álláspontot képvisel abban, mennyire ápolhatott szoros kapcsolatot Ráday és Weszprémi. Vida Mária szerint nem rendelkezünk biztos levéltári adattal, amely szerint Weszprémi könyvbeszerzői tevékenysége során ténylegesen küldött Ráday számára orvostudományi köteteket. A munkálatok során azonban az bizonyos, hogy állandó kapcsolatban álltak,²⁷ továbbá Weszprémi életrajzi adatgyűjtése során megismerhette a péceli könyvtár állományát.²⁸ Emellett a Ráday-könyvtárban mind a három jelentős Weszprémi-kötet megtalálható.

Felvilágosító szándékkal készült el Weszprémi egyik legjelentősebb orvostudományi munkája 1760-ban *A kiseded gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás*²⁹

²² WESZPRÉMI István, *Á' Kisded Gyermekeknek nevelésekről való Rövid Oktatás, Mellyben elől-adatik Miképen kellésék azokkal bánni Születésektől fogva három Esztendő korokig. Hozzá-adattak a' végin az Egészségnek fenn-tartására, És a' Hoszszu Életnek meg-nyerésére tartozó Szükséges Regulak*, Kolozsvár, Páldi István, 1760. http://real-r.mtak.hu/188/1/ABO_%252BZ152391208.pdf (utolsó megtekintés: 2018. július 27.)

²³ CSENKI Éva, *A Ráday gyűjtemény számára készített könyvkötések és azok mesterei = Luxusiparok: válogatás a IX. Kézművesipartörténeti Szimpózium előadásaiból Veszprém, 1996. szeptember 27-28.*, szerk. HORVÁTH Sándor, SZULOVSKY János, Budapest– Veszprém, MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága, 1997, 54.

²⁴ RGy. C/64-23. <http://radaygyujtemeny.hu/muller/bindings/jegyzekfr.htm> (utolsó megtekintés: 2018. július 27.)

²⁵ WESZPRÉMI István, *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia, Centuria Prima Excerpta ex Adversariis Auctoris*, Lipsia, 1774.

²⁶ Weszprémi István Ráday Gedeonnak, Debrecen, 1769. január 22., Orvostörténeti Múzeum, Történeti dokumentáció, Ltsz. 67. 391. 1.

²⁷ VIDA, i. m., 20.

²⁸ HARKÓ Viola, *Az életrajzíró Weszprémi István (1723–1799)*, Orvosi Könyvtáros, 1974, 2. sz., 145.

²⁹ WESZPRÉMI, Á' *Kiseded Gyermekeknek...*, i. m., http://real-r.mtak.hu/188/1/ABO_%252BZ152391208.pdf (utolsó megtekintés: 2018. július 27.).

címmel, amelyben hasznos nevelési tanácsokkal látta el a gondviselőt főként a gyermekek 1–3 éves életkoráról. A bécsi orvosi iskola alapítója, Mária Terézia tanácsadója, Gerard van Swieten 1759-ben a mű kéziratát olvasva az alábbi sorokat írta Weszpréminek: „E kis műnek olyan nagy a haszna, hogy megérdemli a közzétételt. Igaz, könnyebben csavarod ki Hercules kezéből a buzogányt, mint az asszonyoktól előítéleteiket. Mindamellet remélhető, hogy legalább az okosabbak meghátrálnak, és a családapák megtanulják, hogyan kell tekintélyükkel védelmükbe venni azt, ami hasznos.”³⁰ Weszprémi a dicséretet van Swieten engedélyével a megjelenő kötet első lapjaira szerkesztette. A műről a *Mindenes Gyűjtemény* is tudósít:

A' mi Magyar Hazánk' Orvosainak egyik ékessége Doktor Weszprémi István Úr, azt írja ez eránt, ama szép könyvetskéjében, mely még 1760-dik esztendőben Kolosvárott ilyen tzm alatt jött-ki: A' kisedek gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás; mely megérdemli, hogy bár ha minden édes atya 's anya olvasgatná azt!³¹ Továbbá Weszprémi kötetének jelentőségét dicséri Perlaki Dávid, Komárom megye lutheránus főesperese is: „S vajha ez a' betses könyvetske, (melly a' kisedeknek három esztendeig való fel nevelését orvosi szemmel nézi) minden szüléknek kezekben forogna!”³²

A tanácsadó kötet alapján egyértelmű, hogy Weszpréminek a kisedek neveléséről alkotott állásfoglalását a természettudományos, a materialista és a dialektikus szemlélet szövi át. Ő szállt szembe elsőként a nép körében elterjedt gyógyítás módszerét érintő hiedelmekkel, babonákkal. Már két évvel Rousseau *Emiljének* megjelenése előtt a természet mint csalhatatlan nevelő elvét hirdette. Objektív orvostudományi tudása és a gondozást érintő tanácsai a kor ismereteinek tükrében újítónak, értékállóknak és a népi hiedelmek szokásaitól mentesnek bizonyultak.³³

A bevezető szerint a mű keletkezése egy 1758 eleji gróf Tholdy Ádámmal folytatott beszélgetéshez kötődött. A gróf Weszprémitől kért tanácsot a „szomoru Árvaságra nem régen hagyatott Kised Gróf Kis-Aszszonykájának helyesen leendő Neveltetéséről.”³⁴ Weszprémi a csecsemőgondozás korabeli állapotairól e sorokat jegyezte kötete ajánlásában:

„melly kevensen vagnak olly hüséges Atyák, kik Tsetsemö Magzatjaiknak okos Neveltetéséről illy szorgalmatosan gondolkodnának, mint NAGYSÁGOD: közönségesen tsak a' kedvező Anyákra és tudatlan Dajkákra bizatott ez ideig e' dolog, azok pedig a' Tsetsemö Kisedekkel okosabban bánni nem tudnak, hanem a' mint Nagy Annyoknak régi megrögzött helytelen rossz szokásokból tanulták: ellenben ritka az, a' ki értelmes Orvos Doktornak tanátsával

³⁰ Gerard van Swieten Weszprémi Istvánnak, Bécs, 1759. április 24. = SZELESTEI N. László, *Weszprémi István levelezése*, Bp., Argumentum, 2013, 13. A levél részletének magyar nyelvű fordítása: SZELESTEI, *Weszprémi István (1723-1799) és orvostörténeti műve, i. m.*, 526.

³¹ *Mindenes Gyűjtemény*, 1789, II. Negyed, 274.

³² PERLAKI Dávid, *A' gyermekeknek jó nevelésekről való rövid oktatás*, Komárom, Weber Simon betűivel, 1791, 8.

³³ HETÉNYI Ede, *Weszprémi István „A' Kisedek Gyermekeknek nevelésekről való Rövid Oktatás...”*, *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, 1962, 26. sz., 78.

³⁴ WESZPRÉMI, *Á' Kisedek Gyermekeknek...*, i. m., 2.

kívánna élni máskor, hanem midőn meg-betegednek, holott arra kellene vigyázni kiváltképpen, hogy meg-ne betegednének³⁵

Bár funkciójának okán az ajánlás hangneme néhol túlzóan dicsérő és kivételező, ezáltal ébreszthet némi kételyt, ám a Ráday család korábbi generációinak levelezését vizsgálva Weszprémi állítása helytállóan bizonyul. Kötete a korábbi, tévhiteket örökítő hagyományokkal szakítva merőben új módszerek elterjesztését célozta.

Weszprémi oktató kötete a péceli kompaktori jegyzék szerint 1778 előtt már I. Gedeon birtokában volt. Feltételezhető, hogy nem az ekkor már serdülőkorú fia, hanem immár az unokák számára szerezte meg a nevelési kézikönyvet. A Ráday családban a szülők és gyermekek közötti távolság okán alakul ki az a metódus, amelynek során a nagyszülők levélváltásaikban rendszeresen tudósítottak az unokák gondozásáról, egészségügyi állapotáról. A levelezés sorai szinte passzusok szintjén referálnak arról a gyakorlatról, amely bizonyítja, hogy a Ráday-házban a Weszprémi-féle paradigmaváltó medicina működött. Ennek lényegesebb aspektusait a következőkben hosszabb, szoros jellegű transztextuális citátumokkal igazolom.

Ha összevetjük Kajali Klárának, I. Gedeon édesanyjának az 1710-es években és az unokák nagymamájának, Szentpéteri Katalinnak 1760-70-es években írott leveleit, két jelentősen eltérő gondozási, nevelési gyakorlat rajzolódik ki. Kajali módszere még alkalmazta azokat a Weszprémi által már elvetett elveket, amelyek az orvostudományi ismeret hiánya miatt akár árthattak is a gyermeknek. Kajali Klára férje, Ráday I. Pál gyakori távolléte miatt rendszeresen beszámolt leveleiben fiúk, I. Gedeon hétköznapjairól: „Az bortul épen elfogtam, mivel többet iván, mint azelőtt, hőséget szerzett néki. Csak főtt vízzel itatom, az kit Isten hasznosság is tesz, úgy látom, néki”.³⁶ Kajali a korabeli gyakorlatot követve a víz gyakori fertőzöttsége miatt gyenge borral itatta a gyermeket.³⁷ Weszprémi azonban az alkohol ártó hatása miatt szigorúan tiltotta a borfogyasztást, mind a dajka, mind a kisedek számára.³⁸

Weszprémi azt állította, hogy ekkortájt „többen halnak ki az Emberek közzül öt Eszendőn alól, mint kik Életeknek ötödik Esztendejét el-érték volna”.³⁹ Úgy vélte, hogy a magas halálozási arányt a dajkák képzetlensége, a szülők tudatlan és rossz nevelése okozza. A nemzedékeken át öröklődő hagyományok változtatásának szüksége így a szülőkre súlyos felelősséget rótt.

A családi levelezés tanúsága szerint az unokák péceli gyermekkorának időszaka alatt a Ráday nagyszülők elkötelezetten védelmezték a kisedek egészségét.⁴⁰ Figyelmes

³⁵ WESZPRÉMI, Á' *Kisedek Gyermekeknek...*, i. m., 2–3.

³⁶ Kajali Klára levele Ráday Pálnak, Ludány, 1715. febr. 25., RGy., IV. b. 9.

³⁷ BELICZAY Angéla, *Kajali Klára levelei*, A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. 233.

³⁸ WESZPRÉMI, Á' *Kisedek Gyermekeknek...*, i. m., 44.

³⁹ WESZPRÉMI, Á' *Kisedek Gyermekeknek...*, i. m., 3.

⁴⁰ A pozsonyi tanulmányok 1783–84 közötti időszakában az unokák nevelője Gyarmati Sámuel, aki maga is orvosi stúdiumot végzett. A nagyszülőknek írt leveleiben beszámol a gyermekek testi nevelését érintő, egészségük megőrzését célzó gyakorlatairól.

gondozást és a legalaposabb nevelést igyekeztek nyújtani számukra: „az mi ileti az re-
jaja valo Gond viselest minden eromet es tehettsegemet az Uramal egyút ara fordityuk
mindejel mind napal”⁴¹

Nem hagyták figyelmen kívül a korabeli fejlődő orvostudomány eredményeit,
rendszeresen megvásárolták az orvosok által írt felvilágosító kézikönyveket, és meg-
fogadták az abban jegyzett tanácsokat a gyermek gondozása során.

Weszprémi a kisdedek gondozásáról szóló kötetében alapvető változtatást javasolt
a gyermek ruházatát illetően. Általános gyakorlat volt a korban, hogy a születés után
a kisdedet meleg környezetben, többretegű, nehéz ruhában tartották. Ám ezáltal
a ruha súlya az újszülöttre nehezedett, amely fizikailag legyengítette, és meggátolta,
hogy szervezete hozzászokjon a hűvösebb levegőhöz. A gyermekek e gyakorlat miatt
gyakran szenvedtek hidegleléstől, ami végzetes is lehetett. Weszprémi azt javasolta,
hogy a kisdedet ne terheljék a súlyos ruhákkal, és fokozatosan szoktassák a hűvösebb
környezethez.

A hétköznapi ruházatot illetően bő, lenge öltözéket javasolt, amelyben a kisded
végtagjai könnyen tudtak mozogni, ezáltal egészségesen fejlődni. Elvetette azt a be-
rögzött metódust, miszerint a csecsemőt szoros pólyában kellett tartani, amely bármi-
lyen mozdulatot megakadályozott. Weszprémi ezt rendkívül károsnak vélte, ugyanis
a szoros lekötése a végtagoknak rendellenes fejlődéshez, bénuláshoz vezethetett.⁴²

Kiemelte, hogy a gyermek egészen kicsi korától kezdve legyen naponta friss levőn:
„mind nedves mind száraz időben egyaránt”. Ennek indoka a korabeli lakószobák
gyakran áporodott, dohos levegője volt. Szentpéteri Katalin is követte Weszprémi
elvét. Így tudósította az unokák szüleit a közel egy éves Palyiskáról: „Az fíjan
Ne Busulyon Mert Az Soha Nem volt friseb Mint Most Az Ablakot Most Mar Egeszen
Ki Nyitom”⁴³

A másik sarkalatos pont, amelyet a kézikönyv részletesen taglalt, az étkezés kérdés-
köre. A tanácsok a nedvkórtan alapelveire épültek, és a természethez szabott igények
követését javasolták. Weszprémi kárhoztatta azt a korabeli praxist, miszerint a kisdedet
napjában 10-12-15 alkalommal is megetették - mert sírásának okát gyakorta az éhség-
érzetre vezették vissza -, ezáltal jelentősen megterhelték szervezetét.: „A Gyermekek
egész kívánsággal esznek mind addig, míg kell nékiek, annak okáért gorombául tsele-
kesznek mind azok, kik azon fellyül mennek, őket erőltetik, kellelten-is tömik szájokba
mind addig, míg ki-nem vetik”⁴⁴ A kézikönyv a Rousseau tanaival egybehangzó és
Hippokratészt idéző természetes állapothoz illő mértékletességet javasolta. Az első
három hónapban csak anyatejet, majd ezt követően szilárdabb ételt is ajánlott.⁴⁵

⁴¹ Szentpéteri Katalin levele Ráday II. Gedeonnak, Pécel, 1776. január 5., RGy. C/64–9 395. sz.

⁴² WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekneknek...*, i. m., 12.

⁴³ Szentpéteri Katalin levele Ráday II. Gedeonnak, Pécel, 1769. április 13., RGy. C/64–9 375.

⁴⁴ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekneknek...*, i. m., 30.

⁴⁵ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekneknek...*, i. m., 38.

Weszprémi már Rousseau elmarasztaló állásfoglalása előtt negatívan ítélkezett azokról az anyákról, akik a kényelem okán lemondtak gyermekük szoptatásáról: „mondanának le Ő Nagyságok egy kevés korig melyeik képzelt diszességéről, igaz Anyai szereteteket ne vonják meg Szerelmes Gyermekektől...”.⁴⁶ A szoptatás ideje alatt Weszprémi ellenezte az éjszakai etetést, hogy a gyermek álma zavartalan maradjon.⁴⁷

A kötet számos recepttel látta el az olvasót a gyermek⁴⁸ és a dajka ideális táplálékának az elkészítéséről. Az uralkodó szokásrenddel ellentétben Weszprémi károsnak tartotta az étel cukrozását, fűszerezését. Részletesen taglalta, hogy a közhiedelemmel ellentétben mi számít nehéz és könnyű ételnek (előbbieket pl.: metélt, vágott tészta, gombócok, keletlen kovász). Az általa javasolt táplálékok például a forratlan tehéntej, a marhahús levébe áztatott sült kenyér, kevés hús. Úgy vélte, hogy hat hónapos koráig étvágya szerint naponta kétszer-háromszor kell a csecsemőt táplálni, először levessel, majd tejes étellel. Szentpéteri Katalin e sorokkal tudósította az édesanyát kisfia étkezéséről: „az ket kis fijatok igen frisen vagyon az Gedejon mind piros mind köver mindegy ene ha adnak neki egy tanyir leves mindegy keves”.⁴⁹ Szentpéteri tehát jól láthatóan megfogadta Weszprémi tanácsait mind a táplálás, mind a mértékletesség tekintetében.

Weszprémi kiemelte a szoptató anyák megfelelő táplálkozásának a fontosságát is. Javasolta, hogy elegendő húst, zöldségeket, tejet fogyasszanak. Óva intette őket az alkohol tartalmú italoktól: bortól, pálinkától, égetett szesztől, mert a szoptatás során a tej átadásával árthattak a gyermek fejlődő szervezetének.⁵⁰

Weszprémi külön figyelmet fordított a járás és a beszéd elsajátításának a módjára: „a szókat értelmesen kell előtők kimondani, és tisztán kell a szájokban adni; ha megakadnak a kimondásban, őket segíteni kell”.⁵¹

A kötet szerzője részletes tanácsokkal látta el a gondozó szülőket többek között a járnai és beszélni tanulás mellett a fog növekedésének, illetve a betegségek elleni gyógyhatású készítmények előállításának a módjáról is. A Ráday nagyszülők a kisdedeket gyakori betegeskedésük (himlő, hideglelés) idején körültekintő gondoskodással, a családban generációkon át hagyományozódó szokások helyett orvosi utasítások szerint ápolták. Szentpéteri Katalin a kis Gedeonka himlőbetegségéről így tudósította a nagyapát: „Az Gedeonka mar bizonyos hogy himlős, tsak hogy igen nehezen jöhet ki rajta az himlő, mivel majd minden hőseg nélkül vagyon, ugyan azon okbul, en abul az hivesítő orvosagbul nemis atam neki be; az herbatebul ugyan tsak iszik: az himlő meg edig nem igen sok rajta, mivel ugy tartom hogyha ki jöhet rajta, ma es holnap el

⁴⁶ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekeknek...*, i. m., 38.

⁴⁷ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekeknek...*, i. m., 31.

⁴⁸ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekeknek...*, i. m., 25–30.

⁴⁹ Szentpéteri Katalin levele Fáy Zsuzsannának, Pécel, 1774. május 20., RGy. C/64–9 361. sz.

⁵⁰ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekeknek...*, i. m., 44.

⁵¹ WESZPRÉMI, Á' *Kisded Gyermekeknek...*, i. m., 56.

valik szegénykenek dolga [...] mivel szegény Gedeonka kitsiny, es orvosagotis nehez be adni nekije; de megis szeretnem tudni hogy az dajkanak az etelet, mivel ötet tsak az dajka teje taplalaya, es az legenyhitöb orvosaga szegénynek.”⁵²

Weszprémi nem hitt a betegségek genetikai átöröklésének tanában. A józan, okos bánásmódot hangsúlyozta, amelynek segítségével a második vagy harmadik nemzedék már egészséges lehet.⁵³ Hazánkban elsőként Weszprémi javasolta, hogy minden negyedik életévét betöltött gyermek kapjon védőoltást hólyagos himlő ellen. Módszere az inokulációra épült, azaz gyenge lefolyású emberhimlő váladékával való oltás, amely a Jenner-féle vakcina elterjedése előtt az egyetlen hatásos védekezési módszer volt a himlőjárvánnyal szemben.⁵⁴

A kötet második szakaszában pedig az egészség megőrzéséhez, és a hosszú élethez szükséges regulákat talált az olvasó hat témakörbe rendezve: *A' Levegő égre nézve, Az ételre és italtra nézve, Az álmra nézve, A' Testnek gyakorlásaira, és mulattságokra nézve, A' Testnek tisztulásaira nézve és Az Indulatokra nézve.*

Weszprémi szigorúan meghatározta az anya és a dajka szerepkörét is. Úgy vélte, elsődlegesen az anya dolga a gyermek gondozása, a feladat nem hárulhat kizárólag a dajkára. A dajka feladatát annyiban szabta meg, hogy ügyeljen a kisded higiénijára, „rengesse, jádzozozzék, nyájaskodjék véle”,⁵⁵ továbbá „tisztán bännának, szépen apolgatnák, múlattatnák, hazúdoznának nékik, és minden nap széllyel hordoznák mind hideg mind meleg, mind nedves mind száraz időben egyaránt, hat vagy nyóltz Hónapok múlva úgy meg-erősödnének testekben, hogy töbnyire minden támasz nélkül a' Földön el-ülnének, egy óráig-is magokat egyszerbe el-múlatnák, azután mind az ál-lásra mind a' járásra tsak hamar reá kapnának, és magokra gondot viselnének”⁵⁶

A Ráday családban a gyermek gondozása osztott feladat volt. A dajka mellett a teendőkben tevékeny részt vállaltak a nagyszülők. Ráday I. Gedeon és Szentpéteri Katalin ügyeltek arra, hogy elutazásuk esetén sem bízták a kisdedeket családtag jelenléte nélkül csupán a dajka, a cselédek felügyeletére.

Érdekes és fontos adat, hogy Szentpéteri a dajka személyének választásakor ragaszkodott ahhoz a kitételhez, hogy a gyermek gondozója beszéljen németül: „Mivel Dajkat iten tsak Ugyan nem lehet kapni olyat azki nemetül jól tudna mivel pedig mi olyat akarunk fogadni azki az Gyermekel Nemetül Beszelyen.”⁵⁷ Bár a német nyelv korai elsajátítását az iskolai gyakorlat miatt is praktikus elvek vezérelhették, mégis figyelemre

⁵² Szentpéteri Katalin levele Ráday I. Gedeonnak, Pécel, 1773. június 14., RGy. C64/8 2334. http://deba.unideb.hu/deba/raday/text.php?id=raday_lev_16_k (utolsó megtekintés: 2018. július 27.).

⁵³ FRIEDRICH, *i. m.*, 37.

⁵⁴ FRIEDRICH, *i. m.*, 48.

⁵⁵ WESZPRÉMI, *Á' Kisded Gyermekeknek...*, *i. m.*, 23.

⁵⁶ WESZPRÉMI, *Á' Kisded Gyermekeknek...*, *i. m.*, 33.

⁵⁷ Szentpéteri Katalin levele Bartholomeides Ádámnak, Pécel, [1769.] december 30., RGy. C/64–9 347. sz.

méltó metódus, hogy a kisedet már magyar anyanyelvének elsajátításával egyidejűleg a német szavakhoz szoktatták, ezáltal nevelve őt kétnyelvűvé.

1772 januárjában újabb nevelésben segédkező személy jelent meg a levelek által rekonstruált péceli „életben”.⁵⁸ A név nélkül, csupán Mamzel⁵⁹ megszólítással illetett gondviselő feladatáról, személyéről a dokumentumok nem adnak pontos információt. Berecz Ágnes szerint⁶⁰ a „Mamzel” III. Pál francia kisasszonya lehetett, aki több éven keresztül állt a család alkalmazásában.⁶¹ A gyermekeknek a francia nyelv tanítása már a századelőn, Ráday I. Pál nevelésében is jelen lévő családi hagyomány folytatása.

A hatéves III. Pált már házitanító oktatta Pécelen.⁶² Bár a levélváltások nem fedik fel személyét, csupán mint Praeceptor utalnak rá. A Ráday családban körültekintő processzusban történt a gyermekek nevelőjének a kiválasztása. Az általános gyakorlat alapján az apa felkarolta az ifjú tehetséget, segítette tanulmányai végzésében, majd némi ellenszolgáltatás gyanánt nevelőként alkalmazta, a praeciptori időszak leteltével pedig jövedelmező álláshoz juttatta, vagy saját intézőjeként fogadta fel. Ezen ügymenet alapján joggal feltételezhetjük, hogy a nevelő posztját 1774 és 1776⁶³ között Szerencsi Nagy István⁶⁴ töltötte be. Szerencsi ifjúkora óta I. Gedeon pártfogoltja volt. Gimnáziumi éveit három éven át töltötte be a könyvtárosi teendőket Pécelen.⁶⁵ 1777-től I. Gedeon ajánlásával kezdte meg tanulmányait a nagypapa által is látogatott odera-frankfurti egyetemen.⁶⁶ Szerencsi külföldi tanulmányútjáról visszatérve ismét a család szolgálatába állt, amikor 1781–83 között az unokák pozsonyi gimnáziumi éveit felügyelte.

A Ráday családban a nagyszülők, Ráday I. Gedeon és Szentpéteri Katalin minden igyekezetüket arra fordították, hogy lehetőséghez mérten a leginkább megfelelő

⁵⁸ Szentpéteri Katalin levele Ráday Gedeonnak, Ludány, ?1772. január 13., *Ráday Gedeon levelezése – Szentpéteri Katalin hozzá írt levelei*, Ráday Gyűjtemény, C64/8 2352. sz.

⁵⁹ A levelek váltakozva utalnak személyére Mamzen, Mamzel alakban.

⁶⁰ Berecz Ágnes megjelenés alatt álló Szentpéteri Katalin leveleit tartalmazó válogatáskötete.

⁶¹ Ráday II. Gedeon 1773-ban Pécelre címzett levelében (Ráday II. Gedeon levele Szentpéteri Katalinnak, Ludány, 1773. április 16., RGy. C/64–9 135. sz.) köszönti a Mamzelt is, majd személyét a későbbi levelekben is megemlíti egészen 1776-ig (Szentpéteri Katalin levele Ráday II. Gedeonnak, Pécel, 1776. január 5., RGy. C/64–9 395. sz.).

⁶² Ráday II. Gedeon levele Szentpéteri Katalinnak, Ludány, 1774. október 16., RGy. C/64–9 138. sz.

⁶³ 1776-ban nevelőváltás történik. Ráday II. Gedeon így jellemzi az új tanítót: „Az Paliska fiam Praeceptora is el érkezett és már egy hete hogy itt vagyon igen rendes es alkalmatos Iffjunak latzik, és azt tartom, hogy kedvünk szerint valo fog lenni” Ráday II. Gedeon – Szentpéteri Katalinnak, Sajószentpéter, 1776. május 28., RGy. C/64–9 146. sz.

⁶⁴ Szerencsi Nagy István: (1747–1789), tanulmányait Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden végzi. 1783-tól evangélikus református lelkész Győrben. – DEMETER Zsuzsa, „Magyar Ovidiusok” és „Impostorok” a 17–18. század fordulóján, Erdélyi Múzeum, 66. köt. 3–4. füz., 2004, 63.

⁶⁵ Szerencsi Nagy István levele Benkő Józsefnek. Nagy–Győr, 1786 szeptember 27. = *Benkő József levelezése*, kiad., jegyz. SZABÓ György, TARNAI Andor, Bp. MTA Irodalomtudományi Intézete, 1988, 270.

⁶⁶ BELLÁGH Rózsa, *Szerencsi Nagy István, a Magyar Athenas folytatója*, Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1986, 418.

processzusban neveljék fel unokáikat. A korszakban az elsők között ötvözték körültekintő figyelemmel a felvilágosult nevelés elveit és leszámolva az elavult transzgenerációs szokásokkal a fejlődő orvostudomány paradigmaváltó gyermekgondozási nézeteit. Gondos nevelésüknek köszönhetően a Ráday család következő nemzedéke az előző generáció hagyományát folytatva jeleskedett a tanulmányok, a könyvgyűjtés, a magyar színház és kultúra pártolásának terén.